

Vergaderjaar 2022–2023

26 643

Informatie- en communicatietechnologie (ICT)

Nr. 979

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJSRELATIES

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 22 februari 2023

Op 14 november 2022 verzochten uw leden Bontenbal, Ceder en Rajkowski (Kamerstuk 36 200 VII, nr. 72) de regering om een adviesaanvraag uit te werken voor de WRR waarin de vraag centraal staat wat de sociaal-maatschappelijke impact is van nieuwe digitale technologieën op de samenleving op de lange termijn, en daarbij de aspecten van sociale cohesie, democratisch burgerschap, persoonlijke ontwikkeling, mentale gezondheid en opvoeding te betrekken. Deze motie kwam voort uit de constatering dat digitale technologieën, waaronder sociale media, zowel positieve als negatieve gevolgen hebben voor de persoonlijke ontwikkeling van mensen en voor het functioneren van de samenleving als geheel.

Gedegen onderzoek naar de effecten van nieuwe digitale technologieën is van cruciaal belang om positieve effecten te versterken en negatieve effecten te adresseren. Alleen wanneer we goed weten wat de oorzaken van positieve en negatieve effecten zijn, kunnen we ongewenste effecten bij de bron aanpakken. Nieuwe digitale technologieën bieden veel kansen, bijvoorbeeld op het vlak van ontspanning, educatie, creativiteit en zelfexpressie. Tegelijkertijd zien we risico's zoals die van de informatiefuik, desinformatie, scherm/gameverslaving en de ontwikkeling van een negatief zelfbeeld. Door onderzoek te doen naar de elementen die voor negatieve effecten zorgen, kunnen deze op gerichte wijze worden aangepakt, zonder dat positieve effecten teniet worden gedaan. Onderzoek is dan ook een belangrijke bron voor de ambities zoals geformuleerd in de Werkagenda Waardengedreven Digitalisering.¹

Op structurele basis wordt veel onderzoek naar de impact van nieuwe digitale technologieën gedaan. Naar aanleiding van genoemde motie is mijn ministerie met verschillende onderzoeksinstituten – waaronder de WRR, het Rathenau Instituut en het Trimbos Instituut – in gesprek gegaan

¹ Kamerstuk 26 643, nr. 973

om te bezien welke onderzoeken en adviesaanvragen er momenteel lopen, of deze in de door uw Kamer gestelde kennisvraag voorzien en of er bepaalde kennisvragen open blijven. In aanvulling op onderzoekstrajecten van genoemde instituten, laat mijn ministerie onderzoek doen naar de impact van snel opkomende nieuwe technologieën, zoals immersieve technologie en de metaverse.² Op grond van deze gesprekken en voorgenomen onderzoek van BZK is onderstaand overzicht gemaakt.

Tabel 1. Overzicht onderzoeken

Instituut	Onderwerp	Beknopte beschrijving en onderzoeksvragen	Start- en opleverdatum
WRR	Media en democratie	<p>Media en democratie zijn al eeuwenlang onlosmakelijk verbonden. Media agenderen maatschappelijke vraagstukken, controleren de macht en geven stem aan verschillende groepen in de samenleving. Maar media veranderen voortdurend, onder invloed van ontwikkelingen in de bredere samenleving waar ze deel van uitmaken. Vanwege de centrale rol van media in democratische besluitvorming, hebben veranderingen in het medialandschap onvermijdelijk gevolgen voor de democratie. De ingrijpende transformatie van het medialandschap door de opkomst van internet en sociale media is aanleiding voor dit adviestraject. Het bestaat uit drie onderdelen: 1) conceptualisering van de democratische functies van de media, 2) beschrijving en analyse van veranderingen in het medialandschap en 3) advisering om de democratische rol van de media te borgen.</p> <p>Hoofdvraag:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat is de impact van digitalisering op de rol van de media in de democratie en hoe kan de rol van de media naar de toekomst het best gebord worden? <p>Deelvragen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoe kunnen de media en de democratische rol van de media geconceptualiseerd worden? • Wat is de impact van digitalisering op de aanbodzijde (producten en producenten van media) en de vraagzijde (consumenten van media – voornamelijk burgeres) van het medialandschap? • Wat kunnen burgers, actoren in het medialandschap zelf en overheden – op lokaal, nationaal en Europees niveau – doen om democratische functies van de media te waarborgen naar de toekomst toe? 	Start 2022 Oplevering 2024

² Immersieve technologie is een verzamelnaam voor technologieën waarmee iemand in een ervaring wordt »ondergedompeld». Een voorbeeld van een immersieve technologie is Virtual Reality (VR). De metaverse is een collectieve virtuele 3-dimensionale ruimte waarin gebruikers elkaar virtueel kunnen ontmoeten.

Instituut	Onderwerp	Beknopte beschrijving en onderzoeksvragen	Start- en opleverdatum
Rathenau Instituut	Werkprogramma 2023–2024 Thema: Digitalisering Focusgebieden: »Betrouwbaar digitaal bestuur» en «Leven, werken en opgroeien in de digitale samenleving».	Digitale technologie wordt overal om ons heen toegepast en kan de samenleving veel brengen. Voorbeelden zijn het werken op afstand, opsporen van huidkanker en het detecteren van cyberaanvallen. Tegelijkertijd wordt digitalisering steeds vaker benoemd als onderdeel van maatschappelijke problemen. Deepfakes, desinformatie en online haat op sociale media beïnvloeden het democratische debat en de politieke besluitvorming en zetten de rechtsstaat onder druk. Het Rathenau Instituut wil de komende jaren een bijdrage leveren aan het ontwerpen van een samenleving die democratisch stuurt op digitalisering, en waarin iedereen mee kan doen. Onderwerpen: • In hoeverre zijn zorgen t.a.v. de invloed van desinformatie, sociale media en online haat op democratische besluitvorming terecht? En hoe kan democratische besluitvorming versterkt worden? • Wat is onze visie op opgroeien, werken en samenleven in de digitale omgeving van nu en van morgen? • Hoe kunnen jongeren prettig en veilig opgroeien in een gedigitaliseerde leefwereld?	Start 2023 Afronding eind 2024
Trimbos Instituut	Digitale Balans	Het Trimbos Instituut en Netwerk Mediawijsheid hebben de handen ineen geslagen om meer grip te krijgen op gezond gedrag in een digitale leefwereld. Vanuit een positief perspectief is in kaart gebracht wat er nodig is voor een mentaal, sociaal en fysiek gezond leven en hoe mensen meer grip kunnen krijgen op schermtijd en balans. Hiervoor is het Digitale Balans Model ontwikkeld in 2019 (https://digitalebalans.nl/). Op dit moment wordt in kaart gebracht wat er in Nederland wel en niet gemeten wordt rondom digitale balans – en hoe dit beter zou kunnen. Ook wordt er samen met relevante stakeholders gewerkt aan vertaling naar de praktijk. Onderzoeksvraag: • Wat wordt er wel en niet gemeten rondom digitale balans en hoe zou beter gemonitord kunnen worden?	Start 2022 Afronding Q1 2023

Instituut	Onderwerp	Beknopte beschrijving en onderzoeksvragen	Start- en opleverdatum
BZK	Onderzoek naar de kansen en risico's van opkomende technologieën	<p>Het Ministerie van BZK wil in het voorjaar van 2023 onderzoek te laten doen naar de kansen en risico's van immersieve technologieën en de metaverse. Verschillende rapporten geven aan dat immersieve technologieën – zoals Virtual Reality (VR) – op het punt van doorbreken staan bij het brede publiek.¹ Met behulp van VR-brillen kunnen gebruikers zich in een door de computer gegenereerde omgeving bewegen en interacteren met anderen (bijvoorbeeld in de metaverse). De eerste toepassingen van de technologieën laten zien dat deze kansen bieden, bijvoorbeeld bij de behandeling van angststoornissen of bij de voorbereiding van patiënten op operaties. Maar er zijn ook risico's aan de inzet van de technologie zoals op het gebied van privacy (verzameling van sensitieve data) en manipulatie van de gebruiker. Door middel van onderzoek wil BZK beter in beeld krijgen wat de kansen en risico's van de technologie zijn en wat het handelingsperspectief is voor de overheid. Het onderzoek zal resulteren in een beleidsagenda waarin concrete acties staan om de kansen van de technologie te versterken en de risico's te adresseren.</p> <p>Onderzoeksvragen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat zijn immersieve technologie en de metaverse? Hoe gaat de technologie zich komende tijd ontwikkelen (bijv. vormen van de technologie, toepassingen in sectoren, typen en aantallen gebruikers)? • Wat zijn de kansen en risico's van de technologie en hoe manifesteren die zich? • Wat is er aan bestaand beleid en regelgeving om de kansen van de technologie te versterken en de risico's te adresseren? • Wat kunnen verschillende stakeholders (overheid, maatschappelijk middenveld, wetenschappers, bedrijven) aanvullend doen om kansen te versterken en risico's te adresseren? 	

¹ Zie bijvoorbeeld: <https://www.rathenau.nl/nl/digitalisering/verantwoord-virtueel>

Het overzicht laat zien dat effecten van digitalisering op sociale cohesie en democratisch burgerschap onderdeel zijn van het WRR adviesproject »Media en democratie«. Ten aanzien van deelvraag twee van dit traject geeft de WRR aan in te zullen gaan op de impact van digitalisering op consumenten van media, mogelijke (online) polarisatie en sociale mobilisatie. Hierbij wordt onder meer gekeken naar de gevolgen van digitalisering voor sociale (ont)binding. Ten aanzien van deelvraag drie van het traject zal de WRR ingaan op het borgen van democratische functies, bijvoorbeeld door het versterken van democratisch burgerschap. Ook het Rathenau Instituut gaat in haar werkprogramma 2023–2024 in op het onderwerp democratische besluitvorming, bijvoorbeeld door versterking democratisch burgerschap.

Daarnaast komen de onderwerpen persoonlijke ontwikkeling, mentale gezondheid en opvoeding aan de orde in de onderzoeken van het Rathenau Instituut en het Trimbos Instituut. Het Rathenau Instituut zal de komende jaren onderzoek doen naar het effect van digitalisering op opgroeien, werken en samenleven. Het Trimbos Instituut heeft het Digitale Balans Model ontwikkeld om meer grip te krijgen op gezond gedrag in de digitale wereld. Op basis van dit model onderzoekt het Trimbos Instituut

de komende jaren gebruik van sociale media en games en de relatie met gezondheid in brede zin (mentaal, sociaal, fysiek en financieel). Daarnaast onderzoekt het Trimbos Instituut of en hoe de effecten van digitalisering op de sociale, lichamelijke en mentale gezondheid van Nederlanders gemeten worden. Het Trimbos Instituut zal naar aanleiding van dit onderzoek komen met aanbevelingen om tot betere monitoring te komen.

Uit bovenstaand overzicht en de gevoerde gesprekken ontstaat de, ook door de gesproken organisaties gedeelde, conclusie dat de in gang gezette onderzoeken in de kennisvraag van de motie voorzien. Wij zullen deze onderzoeken op de voet volgen. Wanneer zich nieuwe kennisvragen voordoen, zullen we beoordelen of deze in bestaande onderzoeksprogramma's kunnen worden meegenomen of op andere wijze in de beantwoording kan worden voorzien.

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
A.C. van Huffelen